

סולידריות

ישראל שורק

סולידריות היא סוג של הזדהות של אדם או קבוצה עם אדם, קבוצה או עם קהילה נתונה, המבוססת על אמפתיה או על שותפות רעיונית או ערכית. באופן חד יותר, ניתן לאפיין סולידריות כסוג של מחויבות וולונטרית כלפי הזולת, אשר באה לידי ביטוי רגשי או התנהגותי.

ייחוס הממד הוולונטרי למושג זה יבחין בין התנהגות סולידרית אנושית לבין גילויי סולידריות אצל בעלי חיים אשר מגלים אלטרואיזם ואמפתיה גם בשעה שגילויים אלה אינם נראים מועילים.

חשוב להבחין גם? בין סולידריות לבין תחושת אמפתיה גרידא. ניתן לומר שהסולידריות מחייבת נכונות לגילויים חיצוניים של הרגשות או לחילופין היא מחייבת אימוץ נטייה לפעול בעולם מתוך נכונות לשלם מחיר של ממש על מנת לממש מחויבות זו לזולת הלכה למעשה.

כדי להבין סולידריות (או לזהות את היעדרה) עלינו לבחון את מערך הקשרים בתוך קיבוץ אנושי מן הבחינה הפורמלית (מוסדות, חוקים ואכיפתם, תקנות וכולי) וגם מן הבחינה הבלתי פורמלית (נורמות, נוהגים, דפוסי התנהגות שכיחים, נטיות וכולי). כך למשל, ניתן להניח שבחברה אשר רמת הסולידריות בתוכה גבוהה, נמצא חוקים ונהלים שמבטיחים זכויות אדם, רמת חיים ואולי גם רווחה נפשית. באותה מידה ניתן להניח שבחברה כזאת ימצאו דפוסי התנדבות בשיעורים גבוהים, גילויי עזרה ותמיכה וריבוי של גופים מתערבים בחיים הקהילתיים, התרבותיים והחברתיים-כלכליים.

שלושה מושגים קשורים באופן אמיץ בסולידריות. התבוננות בהם תעמיק את יכולת הפענוח של הסולידריות:

1. אמון (TRUST) - סולידריות יכולה להתקיים בהינתן מידת אמון בסיסית בין מרכיבי הקולקטיב. אמון הוא מושג הראוי לחקירה נפרדת, אך הוא קשור ליכולת של פרטים בקבוצה לפעול ולהסתכן למען פרטים אחרים. אמון, במובנו הפוליטי, אינו ממוקד במה שפרטים אומרים ובמידת הכנות שלהם אלא בתחושה שמידת המחויבות של האחרים לקיומו של הקולקטיב ולשגשוגו עונה לשני הקריטריונים הבאים:

א. היא (מחויבות זו) גבוהה באופן מוחלט ככל שהדברים ניתנים למדידה או להערכה.

ב. היא מצויה בשיעור דומה אצל מרבית הפרטים או היחידות שמרכיבות את הקולקטיב.

חשוב להדגיש, כי קולקטיב לענייננו אינו זהה בהכרח עם החברה הכללית אלא עם קבוצה כלשהי שהקטגוריה "סולידריות" חלה עליה. זו יכולה להיות קבוצת מיעוט, חוג רעיוני, קהילה דתית, אגודת ספורט וכיו"ב.

2. אכפתיות (care) - לכל הפחות הכוונה להיעדר אדישות ותחושה שמתקיים 'דבק' קהילתי בסיסי בין מרכיבי הקולקטיב. בדרך כלל ניתן לבחון את נוכחותו של מרכיב זה בשני מרכיבים:

א. מוכנות לפעול יחד (יכולת גיוס לטובת מטרה שחורגת מהאינטרס הישיר של הפרטים המרכיבים את הקולקטיב).

ב. תחושות של גאווה (נוכח הישגים של חברי קולקטיב אחרים) או בושה (נוכח מחדלים או מעשים פסולים של חברי קולקטיב אחרים).

3. אחווה (fraternity) רשת התחושות המכוננת קולקטיב נתון והמתייחסת לשלומן, לרווחתו ולאפשרו של כל חבר וחבר בקולקטיב. אחווה היא רגש שמהווה שילוב בין אהבה, דאגה, ותחושת שותפות גורל. לא בכדי האחווה מהווה את אחד מיסודותיה של המהפכה הצרפתית (לצד מושגי החירות והשוויון), מן הטעם שחירות ושוויון ככל שיהיו מרכזיים בחייה של אומה - אין בהם כוח מניע לפעולה של ממש. אם אינני חש שותפות גורל, דאגה ואפילו מידה של אהבה לבני אדם אחרים - אתקשה לסכן עצמי או לשלם מחיר קיומי אחר עבור רווחתם. אחווה, באשר היא מרכיב הכרחי של סולידריות, מחייבת את מנהיגיה ואת מחנכיה של חברה נתונה שלא לראות במחויבות הרגשית של בני החברה מרכיב אפשרי אלא לראות בה מרכיב הכרחי.

סולידריות כמושג רצף

ראוי לבחון את המושגים 'אחווה' ו'סולידריות' באופן שממקם אותם על גבי קו רצף (כלומר יש יותר או פחות סולידריות, יותר או פחות אחווה) ולא כמושגי קוטב ("יש או אין").

לא זו אף זו: אם אחווה מתייחסת לקשת הרגשות שחייבת להתקיים בקולקטיב משגשג, סולידריות תשקף אותה בעזרת פרקטיקות (כאמור, גם פורמליות וגם בלתי פורמליות).

במילים אחרות, סולידריות היא הביטוי ההתנהגותי, המעשי לאחווה בקהילה נתונה ויהא עלינו לתת דעתנו לשאלה, אם ובאיזו מידה, ניתן לדבר על סולידריות במנותק מן האחווה. אם סולידריות מחייבת הנחה מוקדמת של אחווה, משמעות הדבר היא שלא ניתן לדבר על סולידריות בלי היכולת להצביע על ביטוייה המעשיים.

מבחן הגאווה והבושה:

הפילוסופית הבריטית פיליפה פוט (foot, 1978) מציעה את 'מבחן הגאווה והבושה' כאינדיקטורים לרמת הסולידריות בחברה נתונה. אם מעשה יוצא דופן או פרס חשוב שזכה בו חבר בקהילתך ממלא את לבך גאווה, ולחילופין, אם מעשה בזוי של חבר בקהילה גורם לך לחוש בושה (אף אם אני עצמי איני קשור כלל למעשים אלה) יש בכך עדות לתחושה בלתי אמצעית שקיימת בי.

ההבחנה בין סולידריות מכאנית לבין סולידריות אורגנית

הסוציולוג הצרפתי החשוב, אמיל דורקהיים (1893) מבחין בין 'סולידריות מכאנית' לבין 'סולידריות אורגנית'. הסולידריות המכאנית אפיינה את החברות החקלאיות, האגריות, הקדם-מודרניות. בחברות אלה, שבהן לא התקיימה חלוקת עבודה ממוסדת כל פרט בקהילה נתונה יכול היה להחליף כל חבר אחר. לא היה כל יתרון לחבר זה או אחר בקהילה נתונה בביצוע תפקיד מסוים זולת הניסיון שנצבר או מומחיות המבוססת על הצטיינות, כלומר "כישרון טבעי". חברות אלה אופיינו בכלידות מולדת ובתודעת שותפות גורל, אשר הייתה על-פי-רוב כנועה וצייתנית ביחס לגורם סמכות שרירותי ששלט בה ביד רמה. הסולידריות האורגנית, לעומת זאת, מבוססת על חלוקת עבודה והתמחות, ועל כן היא נוטה לפתח תודעה של תלות הדדית ושל שיתוף פעולה. ניצנים לחשיכה שיטתית על חברה זאת אנחנו מוצאים כבר אצל אפלטון, אך היא הלכה והתבססה עם ההיסטוריה והולידה תפיסת סולידריות שיש בה מאפיינים רציונליים מצד אחד ומבוססי בחירה מצד שני. כלומר הסולידריות לא הייתה רק קו אופי שדומה לנאמנות עדרית ושכבית, אלא אינטרס כלל חברתי אשר ניתן להנמקה ולביסוס, ובמרוצת הזמן אף לאכיפה.

התנהגות סולידרית

לסולידריות חברתית יש ביטויים חיצוניים או תודעתיים. ראוי להבחין בין הפגנת סולידריות, שיתוף פעולה ואלטרואיזם

1. הפגנת סולידריות: בשנת 1944 החליטה קבוצת מכבי תל-אביב להמיר את תלבושתה הלכנה-כחולה בתלבושת צהובה לאות הזדהות עם "הטלאי הצהוב". מדובר בהפגנה של תמיכה, הזדהות ואמפתיה אשר ניכרת לעין כול. הפגנה כזאת אינה זקוקה בדרך כלל להנמקה טובה יותר מאשר "גילוי סולידריות". עצם גילוי הסולידריות נתפס כמעשה טוב גם אם אין בכוחו להועיל כלל לאדם או לקבוצה אשר עמו מזדהים. הפעולה מכוונת פעמים רבות לצופה ניטראלי ועל כן יש לה אופי חינוכי מובהק. דוגמות נוספות להפגנה של סולידריות: יום ללא בשר, כהזדהות עם סבלם של בעלי החיים, הפגנה הכוללת הדבקת פלסטרים על הפה כסולידריות עם צנזורה פוליטית במדינה מסוימת או לבישת בגדים ורודים כסולידריות עם נפגעי רדיפה על רקע העדפה מינית.

2. שיתוף פעולה: גם כאשר מתקיימת א- סימטריה בין גופים או כאשר אין הלימה בין התועלת החומרית שצדדים שונים מפיקים מברית מסוימת, בכל זאת ייתכן שיתוף פעולה ביניהם בשל שותפות ערכית, הזדהות רעיונית או הידמות זהותית? מבחינת הזהות: למשל ברית בין איראן לבין החיזבאללה. כפי שניתן לראות, אין ניגוד או מתח בין הפקת תועלת אסטרטגית משותפת לבין האופן שבו הצדדים מנמקים את שיתוף הפעולה ביניהם.

3. אלטרואיזם: הדרגה הגבוהה ביותר של סולידריות אקטיבית. צד אחד לפחות מוכן לסבול, לסכן נכסים או חיים, לשם מימוש תחושת האחוה והסולידריות. הלוחמים למען הליברלים הספרדים במאבקם כנגד הגנרליסימו פרנסיסקו פרנקו בספרד, 1936, עשו זאת מתוך סולידריות עם ערכים הומניסטיים של חירות, שוויון וצדק. רבים מהם שילמו בחייהם בגין גילוי מופתי זה של סולידריות. ארנסט המינגווי, שלחם בעצמו במלחמת האזרחים בספרד מדגים היבט אלטרואיסטי נוסף של סולידריות בספרו הקלאסי: "הזקן והים". בסיפור זה, בתום קרב הרואי בין דייג זקן לבין לווייתן או כריש, מניח הזקן לדג המת לשקוע אל קרקעית האוקיינוס מבלי שיקלקל את זכרו הנאצל על ידי אכילתו.

לסיכום: סולידריות היא מאפיין חיוני לקבוצות שמעוניינות ליצור ולשמר לכידות בתוכן. קבוצות אלו יכולות להיות מאורגנות על ידי כל בסיס שהוא: רעיוני, אתני, דתי, מיני, או רגשי. ביסודו של דבר סולידריות אינה אלא תודעת אחווה או שותפות עמוקה אשר מתלווה אליה פעולה או נטייה לפעולה. ככל ערך חברתי, גם הסולידריות כרוכה במחיר: מי שפועל מתוך ולשם סולידריות אינו יכול לעשות זאת מטעמי שגשוג עצמי גרידא.

להמשך קריאה ולהעמקה:

אפלטון, המדינה, ספרים ב-ה' (שוקן) 1999

אריסטו, פוליטיקה, (ספר ג') רסלינג, 2009

ארנסט המינגווי, למי צלצלו הפעמונים, 2006, ידיעות אחרונות

אמיל דורקהיים, De la division du travail social, Paris, PUF, 2007

אליסדייר מקינטאייר, מעבר למידה הטובה (הוצאת שלם, ספ' לויתן) 2006